

El pronom duplicat en les relatives locatives en català: naturalesa i factors condicionants

1. Introducció

És un fenomen conegut en llengua catalana que, en una oració relativa locativa, la funció sintàctica de locació estigui doblement expressada: pel pronom relatiu locatiu *on*, el qual introdueix l'oració¹, i pel pronom feble locatiu *hi* (veg. [1a], [3a])². Es tracta d'un cas de duplicació pronominal. La llengua catalana, en contraposició a altres llengües romàniques, presenta les condicions necessàries perquè això sigui possible: fa la substitució pronominal de la funció sintàctica de locació (pronom *hi*), a diferència de l'espanyol, i admet el fenomen de la duplicació pronominal, a diferència del francès i de l'italià. De tota manera, el pronom duplicat no sempre apareix (veg. [1b], [2a-b], [3b]). Les dades de (1), (2) i (3) són una mostra representativa de la diferent tipologia de dades que s'analitzen.

- (1) (a) Vam anar a un bar, on *hi* parlen en hongarès.
(b) Vam anar a un bar on **hi* parlen en hongarès.
- (2) (a) Vam anar a una ciutat, on *m'*hi* vaig acostumar a la bona vida.
(b) Vam anar a una ciutat on *m'*hi* vaig acostumar a la bona vida.
- (3) (a) Vam visitar la ciutat on *hi* viu la meva germana.
(b) Vam visitar la ciutat on **hi* viu.

En l'anàlisi de la duplicació pronominal locativa, s'observa que tant la naturalesa del pronom duplicat (veg. § 2) com els factors que el condicionen (veg. § 3) són rellevants.

2. La naturalesa del pronom duplicat

La diferència entre (1a) i (1b) es troba en la presència del pronom duplicat *hi* en el primer cas i la seva absència en el segon; alhora, la primera oració és una relativa locativa explicativa, mentre que la segona és especificativa, com també és el cas de (2a) i (2b) respectivament, però en cap d'aquestes dues darreres oracions és possible duplicació pronominal. Finalment, (3a) i (3b) són oracions relatives especificatives, en

¹ No analitzem les relatives locatives introduïdes per la partícula *que*, pròpia de la llengua parlada, o altres pronoms locatius, tot i que sembla que segueixen els mateixos patrons.

² Sobre la duplicació pronominal locativa en català, veg. Solà (1993).

què la primera admet el pronom duplicat, però la segona no. La justificació d'aquesta falta de sistematicitat en l'ús del pronom duplicat es troba, pel que fa a (1a-b), en la diferent naturalesa del pronom en cada tipus d'oració de relatiu. La resta de casos s'analitzen més endavant.

Des de la perspectiva dels nivells d'informació, una relativa explicativa és de naturalesa remàtica en tant que aporta informació nova sobre un mateix tema (veg. Solà 2002, 2522), de manera que el pronom duplicat apareix per recuperar la informació temàtica i funciona com un pronom de represa. Per aquest motiu, el pronom duplicat apareix de forma sistemàtica. En canvi, una relativa especificativa no és pròpiament remàtica, i, per tant, es pot considerar temàtica. En aquest cas, el pronom duplicat només apareix si l'oració permet una lectura específica, i funciona, doncs, com un marcador d'especificitat³. D'aquí el contrast entre (1a) i (1b), en què (1b) és una oració relativa especificativa no prou específica per permetre duplicació pronominal d'acord amb els factors que afavoreixen una lectura específica (veg. § 3.2).

Per sostenir la nostra hipòtesi del marcador d'especificitat ens basem en la tesi de Suñer (1988) sobre l'espanyol de Buenos Aires, segons la qual els pronoms duplicats són afixos de concordança que concorden amb els sintagmes coreferents en els trets de [animat], [gènere], [nombre], [persona] i també [específic]. Una proposta similar és la de Leonetti (2008). En el cas que ens ocupa, el pronom duplicat és només un afix de concordança del tret [específic], altrament dit un marcador d'especificitat. D'altra banda, per poder determinar si, a banda del pronom duplicat locatiu, qualsevol pronom duplicat és també un marcador d'especificitat, caldria analitzar la resta d'oracions relatives. Aquesta anàlisi hauria de tenir en compte els factors que condicionen la duplicació pronominal que s'exposen a continuació.

3. Factors que condicionen la duplicació pronominal

D'entre els diversos factors que condicionen la duplicació pronominal, en destaquem dos, els quals són de tipus sintàctic. El primer repercuteix tant en les oracions relatives locatives explicatives com en les especificatives (veg. § 3.1); en canvi, el segon només afecta les darreres (veg. § 3.2).

3.1. La prevalença d'un requeriment gramatical

El primer factor té a veure amb la prevalença d'un requeriment gramatical per sobre del pronom duplicat. Primer de tot, cal tenir en compte que el pronom *hi* pot substituir diversos complements verbals: el complement de règim, el complement locatiu, el complement circumstancial, el complement predicatiu i el complement de manera. D'aquests, el de règim només pot ser argumental, el circumstancial només pot ser adjunt, i la resta poden ser argumentals i adjunts.

³ Sobre especificitat veg. Farkas (2002), Heusinger (2011) i Leonetti (2008).

El requeriment gramatical consisteix en el fet que per sobre del pronom *hi* com a pronom de represa i com a marcador d'especificitat prevalen les funcions sintàctiques argumentals de predicació primària que realitza el pronom *hi* en l'oració de relatiu, això és el complement de règim ([4a], i també [2a] i [2b]) i preval també el pronom argumental *hi* inherent (veg. [4b], verb *haver-hi*) o impersonal (veg. [4c], verb *sentir-hi*) d'alguns verbs, per tal d'evitar confusions. Això explica la manca de pronom duplicat a (2a) i (2b).

- (4) (a) Vull tornar (a la ciutat)(,) on no **hi* penso en la feina.
 (b) Vull anar on **hi* hi ha la casa gran.
 (c) Vull anar on la meua mare no **hi* hi sent.

En canvi, aquest requeriment no és actiu en els complements adjunts (com els circumstancials [5a, comitatiu; 5b, instrumental; 5c, de mitjà o matèria; 5d, de causa]). Tampoc és actiu en els complements de predicat no verbal, encara que siguin argumentals (com el complement predicatiu argumental [5e] i adjunt [5f], i el complement de manera argumental [5g] i adjunt [5h]), ja que, a diferència del predicat verbal, els complements de predicat no verbal només s'adjunten a la predicació per afegir-hi una predicació qualificativa, per la qual cosa no són tan propers al verb⁴.

- (5) (a) Vull anar al restaurant(,) on en Pere *?hi* va dinar amb la Maria.
 (b) Vull anar al pis(,) on en Pere *??hi* va poder obrir la porta amb aquesta clau.
 (c) Vull anar al restaurant(,) on *??hi* vam menjar amb coberts de plàstic.
 (d) Vull anar allà(,) on els camps *??hi* van desaparèixer per la riuada.
 (e) Vull treballar allà(,) on aquesta noia *??hi* treballa contenta.
 (f) Vull anar al despatx(,) on *??hi* vam ordenar les fitxes alfabèticament.
 (g) Vull anar al parc(,) on els nens *??s'hi* van portar bé.
 (h) Vull anar a l'empresa(,) on la Maria *?hi* ha treballat molt bé.

Finalment, el complement locatiu argumental també presenta un comportament particular, ja que, malgrat ser argumental, també pot aparèixer el pronom *hi* com a pronom de represa o com a marca d'especificitat (veg. [6]). Aquest és un argument pel qual es pot considerar aquest caràcter argumental no és tan fort com en el complement de règim i, per tant, el complement locatiu, en aquest sentit, s'acosta més al caràcter adjunt dels circumstancials, en contraposició a alguns estudis recents que consideren que hi ha locatius introduïts per una preposició que són exigits pel verb, equivalent a un complement de règim (veg. Todolí 2002, 1404).

- (6) Vaig córrer a l'estadi(,) on tu *hi* vas arribar tard.

Les funcions sintàctiques del pronom *hi* i l'acceptabilitat del pronom duplicat queden resumides en la taula (7).

⁴ L'ús d'interrogants (*??*) en els exemples de (5) indica que l'oració és prou específica per admetre el pronom duplicat però que ho podria ser més si hi hagués actius més factors que afavoreixen l'especificitat (veg. § 3.2). Els exemples de (5) es basen en Rigau (2002).

(7)

Funcions sintàctiques del pronom <i>hi</i>		Pronom duplicat
- Complement de règim (argumental)		*hi
- Complement locatiu	Argumental	hi
	Adjunt	hi
- Complement circumstancial (adjunt): comitatiu, instrumental, de mitjà, de causa		hi
- Complement predicatiu	Argumental	hi
	Adjunt	hi
- Complement de manera	Argumental	hi
	Adjunt	hi
- Clític impersonal		*hi
- Clític inherent		*hi

Així, doncs, el pronom duplicat *hi* de les oracions relatives locatives explicatives no apareix sempre, la qual cosa no es correspon plenament amb el comportament general dels pronoms de represa. En vista d'aquests fets, es pot pensar que també es tracta d'un marcador d'especificitat, ja que un pronom de represa i un marcador d'especificitat ts'assemblen en tant que tots dos fan referència a una informació coneguda. No obstant això, el fet que el pronom duplicat de les relatives explicatives no estigui condicionat pels factors que afavoreixen una lectura específica, els quals s'exposen en l'apartat següent (veg. § 3.2.), fa descartar que també es tracti d'un marcador d'especificitat, almenys en el marc de les relatives locatives.

3.2. La presència explícita dels arguments verbals

La resta de factors que condicionen la duplicació pronominal només són rellevants per al pronom *hi* com a marcador d'especificitat en les oracions relatives locatives explicatives. Es tracta de factors que afavoreixen una lectura específica del constituent, i, per tant, la duplicació pronominal. En alguns casos, la pròpia gramàtica tradicional els ha descrit, i malgrat que la llista de factors es podria eixamplar, alguns són els següents: el mode indicatiu enfront del subjuntiu, el temps verbal passat enfront del present o futur, l'antecedent explícit enfront de l'implícit, la dislocació a la dreta enfront de la dislocació a l'esquerra (veg. Albareda 2012), un complement directe determinat enfront d'un indeterminat, o la semàntica del verb de l'oració principal.

Tanmateix, d'entre aquests factors en destaca un de tipus sintàctic que esdevé el més rellevant per sobre dels altres i que explica la diferència entre els casos de (3a) i (3b). Es tracta de la presència explícita dels arguments verbals enfront d'un representació pronominal o el·líptica, amb el subjecte en primer terme com a argument verbal que afavoreix més una lectura específica i, en conseqüència, la duplicació pronominal. La rellevància del subjecte queda justificada pel fet que és l'argument més prominent (veg. Lorente 1996).

Per tal de valorar l'abast del factor dels arguments explícits cal fer una anàlisi a partir d'una oració relativa locativa, ja que la locació és l'única funció sintàctica del pronom *hi* que permet combinar-se amb els diferents tipus de verbs: sense argument extern (impersonals i inacusatius), amb argument extern (intransitius i transitius), i verbs amb predicat secundari (amb un atribut, un predicatiu o un complement de manera). Així, la presència explícita del subjecte és decisiva per a l'aparició del pronom duplicat en verbs inacusatius (8a), intransitius (8b), transitius (8c), i verbs amb un atribut (8d), un predicatiu (8e) o un complement de manera (8f). En aquelles oracions en què apareix algun altre complement de forma explícita, com un objecte, un atribut o un predicatiu, la presència del pronom duplicat és més permesa, això és amb un (?) o dos (??).

- (8) (a) Vull anar on *hi* falta la taula / Vull anar on **hi* falta.
 (b) Vull anar on *hi* treballa l'Albert / Vull anar on **hi* treballa.
 (c) Vull anar on *hi* compra el cafè la Maria / Vull anar on ??*hi* compra el cafè.
 (d) Vull anar on en Pere *hi* està còmode / Vull anar on ??*hi* està còmode.
 (e) Vull anar on en Pere *hi* treballa content / Vull anar on ??*hi* treballa content.
 (f) Vull anar on en Pere *hi* rep les visites amablement / Vull anar on ?*hi* rep les visites amablement.

En el cas dels verbs impersonals, el factor esdevé irrellevant perquè són verbs sense arguments verbals, de manera que l'oració és màximament específica quant al factor dels arguments explícits, i, en conseqüència, el pronom duplicat pot aparèixer sempre:

- (9) Vull anar on ??(*hi*) plou.

En el cas dels verbs transitius, es pot comprovar la major rellevància del subjecte enfront de l'objecte en l'aportació d'especificitat a l'oració i, en conseqüència, en la possibilitat de la duplicació pronominal en els exemples següents: (10a) consta d'un subjecte explícit i d'un objecte implícit, enfront de (10b), que consta d'un objecte explícit i d'un subjecte implícit.

- (10) (a) Vull anar a la botiga on l'??*hi* compra la Maria. (el cafè)
 (b) Vull anar a la botiga on ??*hi* compra el cafè. (la Maria)

En la taula (11) s'exposen els diferents tipus de verbs amb el seu argument més prominent explícit i implícit, i l'acceptabilitat del pronom duplicat entre parèntesis.

(11)

Tipus de verbs		
Sense argument extern	<u>Impersonals</u> (verbs anàdics; cap argument pot ser explícit)	sempre <i>hi</i>
	<u>Inacusatius</u>	Argument intern explícit (<i>hi</i>) / no explícit (<i>*hi</i>)
Amb argument extern	<u>Intransitius</u>	Argument extern explícit (<i>hi</i>) / no explícit (<i>*hi</i>)
	<u>Transitius</u>	Argument extern explícit (<i>hi</i>) / no explícit (<i>*hi</i>)
Amb predicat secundari	<u>Atributius</u>	Argument extern explícit (<i>hi</i>) / no explícit (<i>*hi</i>)
	<u>Predicatiu o de manera</u>	Argument extern explícit (<i>hi</i>) / no explícit (<i>*hi</i>)

Un context en què el factor dels arguments explícits és actiu és les combinacions pronominals. En una relativa explicativa, el pronom duplicat *hi* pot combinar-se amb altres pronoms (12a), tal com és d'esperar, ja que els pronoms de represa permeten combinacions pronominals. En canvi, en una relativa especificativa, la combinació pronominal és més restringida (12b), ja que un dels seus arguments, en aquest cas l'objecte, apareix pronominalitzat i, per tant, no és explícit.

- (12) (a) Vull anar a la botiga, on l^{???}*hi* vas comprar freda. (l'aigua)
 (b) Vull anar a la botiga on l^{*}*hi* vas comprar freda. (l'aigua)

D'altra banda, si el segon pronom a combinar-se no és de tercera persona, sinó de primera o segona persona, la combinació és més possible perquè aquests pronoms són intrínsecament dítics i no es poden expressar de forma més explícita (veg. Todolí 2002, 1356):

- (13) (a) Vull anar on m^{???}*hi* vas dibuixar a mi.
 (b) Vull anar on t^{???}*hi* vas dibuixar a tu.

4. Conclusions

La falta de sistematicitat de la duplicació pronominal en les relatives locatives en català, la qual cosa es tradueix en una nombrosa casuística, no havia permès a estudis anteriors (veg. Solà 1993, 255) dilucidar els factors que originen i condicionen el fenomen, així com la pròpia naturalesa del pronom duplicat. D'altra banda, aquesta casuística és conseqüència de les nombroses funcions sintàctiques que realitza el pronom feble *hi* en català, i esdevé un element diferenciador entre la duplicació pronominal locativa i la duplicació d'altres funcions sintàctiques, com la d'objecte directe o indirecte.

Pel que fa a les causes d'aparició de la duplicació pronominal locativa, hem esmentat la rellevància de la naturalesa del pronom duplicat: com a pronom de represa en una relativa explicativa, a causa del caràcter remàtic d'aquestes oracions, i com a marcador d'especificitat en una relativa especificativa, en què el grau d'especificitat determina l'aparició del pronom. Així, doncs, es descarta la tesi dels pronoms duplicats de Suñer (1988) com a afixos de concordança per al pronom duplicat locatiu *hi*; en tot cas, només hi ha concordança d'especificitat.

Pel que fa als factors que condicionen la duplicació pronominal locativa, n'hem descrit dos de tipus sintàctic molt rellevants. El primer afecta tant les relatives explicatives com les especificatives i consisteix en la prevalença d'un requeriment gramatical per sobre del pronom duplicat, és a dir la voluntat d'evitar confusions amb el pronom *hi* amb funció sintàctica. El segon només afecta les relatives especificatives i consisteix en el fet que la presència explícita dels arguments verbals, amb el subjecte en primer terme, afavoreix una lectura específica de l'oració relativa.

Finalment, cal destacar que hi ha molta similitud entre un pronom de represa i un marcador d'especificitat, ja que tots dos fan referència a una informació coneguda: en el primer cas, és informació coneguda dins una construcció que expressa informació nova, i, en el segon cas, és informació més específica dins una construcció que ja expressa informació coneguda. En aquest sentit, caldria ampliar el marc d'estudi cap a tots els tipus d'oracions de relatiu per valorar de forma més precisa la naturalesa del pronom duplicat en tots els casos.

Referències bibliogràfiques

- Albareda, Cristina, 2012. «El pronom 'hi' en les relatives locatives substantivades i clivellades», *Randa* 69, 107-203.
- Farkas, Donka, 2002. «Specificity Distinctions», *Journal of Semantics*, 19 (3), 213-243.
- Heusinger, Klaus von, 2011. «Specificity», in: Maienborn, Claudia / von Heusinger, Klaus / Portner, Paul (ed.), *Semantics: An International Handbook of Natural Language Meaning*, Berlin, de Gruyter, 3 vol., 1025-1058.
- Leonetti, Manuel, 2008. «Specificity in Clitic Doubling and in Differential Object Marking», *Probus* 20, 33-66.
- Lorente, Mercè, 1996. «Una proposta de classificació dels verbs catalans», in: *Estudis de lingüística i filologia oferts a Antoni M. Badia i Margarit* 3, Barcelona, Departament de Filologia Catalana - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 77-101.
- Rigau, Gemma, 2002. «Els complements adjunts», dins Solà, Joan *et al.* ed., *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona, Empúries, 3 vol., 2046-2110.
- Solà, Joan, 1993. *Sintaxi normativa: estat de la qüestió*, Barcelona, Empúries.
- Solà, Joan, 2002. «Les subordinades de relatiu», in: Solà, Joan *et al.* (ed.), *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona, Empúries, 3 vol., 2455-2565.
- Suñer, Margarita, 1988. «The role of Agreement in clitic doubled constructions», *Natural Language & Linguistic Theory* 6, 391-434.
- Todolí, Júlia, 2002. «Els pronoms», in: Solà, Joan *et al.* (ed.), *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona, Empúries, 3 vol., 1337-1433.